

EMEVİ İKTİDARINA KARŞI KÜFE'DEN İLK SİVİL MUHALEFET: HUCR B. ADİY HAREKETİ

Mehmet Mahfuz Söylemez *

Abstract

The First Civil Opposition to Umayyad Dynasty in Kufa: The Movement of Hucr b. Adiy

When Muaviya b. Ebi Süfyan came into power as caliph, he started to curse Ali on the pulpit of the mosques during Friday pray in the various cities. Such a curse irritated several individuals in the society. The first reaction toward this attitude came from the friend of Prophet Muhammad (peace be upon him), Hucr b. Adiy. But it is unfortunate that he was killed together with his some friends after this reaction/opposition. In fact, if such a Hucr's reaction/movement is being searched from the beginning to its dramatic end, it will be evidently seen that it was far away from a simple sectial movement or an economic one as some scholars argued. On the other hand, this movement has not been organized before. In other words, it was far away from a plan or organization. That's to say it was completely a normal/natural act. The leader of this movement, Hucr, didn't aim whatever else apart from showing his personal reaction toward injustice. In short, such a complete civil movement has been destroyed utterly by Amevids. However, the killing of Hucr b. Adi and his friends didn't give birth a useful result to Amevids as they expected. Conversely, it paved way to unfavourable one so as to what has been done these person didn't only annoyed Kufe's citizens but also it broke muslim's heart in the entire muslim world.

Keywords: Muaviya, curse to Ali, Hucr

Giriş

Hiz. Hasan'ın hicri 41 yılında Hilâfeti Muaviye'ye devretmek zorunda¹ kalmasından sonra Küfe'de yeni bir dönem başlamış oldu. Haricîleri istisna tutacak olursak, bu yeni dönemde İslâm âleminin tamamında olduğu gibi burada da halkın kahir ekserisi yeni yönetime mesafeli durmakla beraber, hemen muhalefete başlamayıp icraatlarını görmek istediler. Hatta Küfelilerin pek çoğu Emevîleri sevmemelerine rağmen, Haricîlere karşı yürüttükleri mücadelede yanlarında yer aldılar. Aynı şekilde Hiz. Hasan'ın Hilâfetten çekilmesinden dolayı, Hiz. Ali'nin sempaticanları olarak tanınan kitle de Emevîlerin karşısında yer almayıp Muaviye'ye biat ettiler. Ancak Küfelilerin bunca desteğine rağmen Muaviye, Hiz. Ali'nin merkezi olarak bilinen ve aynı zamanda Hiz. Osman'ın katlinde yer alan yaklaşık 2000 kişilik grubun burada ikamet etmesinden dolayı şehre fazla gü-

* Doç. Dr., Gazi Üniv. Çorum İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı, e-mail:

1 Hiz. Hasan ile ilgili geniş bilgi için bk. M. Mahfuz Söylemez, "Hiz. Hasan'ın Hilâfeti Muaviye'ye Devrinin Arka Planı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2001, c. 14, sayı: 3-4, ss. 456-468.

venmiyordu. Kimin gerçekten kendisini desteklediğini, kimin ise muhalif olduğunu, Kûfelilere ne kadar güvenebileceğini öğrenmek istiyordu. Bunun için de bu önemli şehre atamış olduğu valisi Muğire'ye "Ali'ye sürekli küfretmeyi ve onu kötülemeyi ihmal etmeyeceksin. Osman'a da Tanrı'dan sürekli başışlanma dileyeceksin. Ali'nin ve adamlarının ayıplarını her fırsatta ortaya dökerek, onları kötüleyip duracaksın. Osman'ın taraftarlarını sürekli övecek, Ali'nin taraftarlarını yere batıracağını" diyerek bir taraftan, kendisine problem çıkaracaklarına inandığı Hz. Ali taraftarlarını açığa çıkarmak, diğer taraftan da gücünü göstererek onlara gözdağı vermek istiyordu. İşte bu kısa yazımızda inceleme konusu olarak seçtiğimiz Hucr b. Adiy³ hareketi bu politikanın bir sonucu olarak gelişmiştir. Emevîler döneminde Kûfe'de patlak veren ilk hadise olması nedeniyle İslâm tarihinde önemli bir yer işgal etmiş olan bu hareket hakkında oldukça farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Kimi araştırmacılar olayı ilk Şii isyan olarak değerlendirirken,⁴ kimileri ise ekonomik nedenlerle izah etmeye çalışmışlardır.⁵ Biz de bu yazımızda, temel kaynakları tarayarak hareketi olduğu gibi ortaya koymaya çalışacağız.

Hucr b. Adiy Hareketinin Başlaması

Muaviye'nin emri ile minberden "Hz. Ali'ye lânet, Osman'a Tanrı'dan başışlanma dilenmeye" başlanması Kûfe'de hoş karşılanmamış, halk bundan ciddi şekilde

- 2 Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, (ö.279/892, *Ensâb*, tahk.: İhsan Abbas, Beyrut 1979, c.IV/I, s.243; İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö.630/1232), *el Kâmil fi't-Târih*, çev.: Ahmet Ağırakça, I-XII, İstanbul 1991, c.III, s.478; Nuveyrî, Şihabuddin Ahmet b. Abrulvahhab, (ö.733/1332), *Nihâyetü'l-Ereb Fi Funûni'l-Edep*, tahk.: Muhammed Ref'at Fethullah, (20. Cüz.), Mısır, 1975, c. XX, s. 330.
- 3 Hucr b. Adiy; künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Kadisiyye, Cemal ve Siffin savaşlarına katılmış, Hz. Ali ile beraber diğer hadiselerin tamamında da yer almıştır. Sahabeden olup Kufe'nin ileri gelenlerindedir. Hz. Ali tarafından Kinde kabilesinin liderliğine getirilmek istenmiş, ancak Eş'as b. Kays yaşadığı sürece bu görevi kabul edemeyeceğini söyleyerek affını talep etmiştir. Hz. Ali taraftarı olarak tanınan Hucr'un çocukları ve torunları da hep Hz. Ali evlatlarının yanında yer almışlardır. Çocuklarından Ubeydullah ve Abdurrahman, Muhtar b. Ebî Ubyede es-Sekafi hadisesine katılmış ve hicri 53'te Musab b. Zübeyr tarafından esir edilip öldürülmüşlerdir. Geniş bilgi için bk. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (ö.276/889), *el-Meârif*, çev.: Hasan Ege, İstanbul, tss., s. 230; Dinevirî, Ebû Hanife Ahmed b. Davud (ö.282/895), *Ahbârü't-Tivâl*, tahk.: Abdulmünim Âmir-Cemalettin eş-Şeyyâl, Kahire 1960, s. 224; Seyid Muhammed Mehdî Ca'ferî, "Hucr b. Adiy Kindî", *Dairetu'l-Mearif-i Teşeyyu*, Tahran 1376, c.IV, ss. 104-107; Hasan Onat, *Emevîler Devri Şii hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara 1993, s. 43 vd.; Nebi Bozkurt, "Hucr b. Adiy", *DİA*, İstanbul 1998, c. XVIII, ss. 277-278.
- 4 H.Lammens, "Hucr b. 'Adî al-Kindî", *The Ensycleopaedia of Islam*, (new edition) Leiden 1971; c. I II, s. 545
- 5 İrfan Aycan bu anlayışa değinmekte ve olayı sadece ekonomik nedenlerle izah etmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Bk. İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara 2001, ss.175-176.

rahatsız olmuştu. Zira Hz. Ali ve oğlu Hasan, Hz. Peygamber'in en yakınları idiler. Bunun yanı sıra Kûfe birkaç yıl bu iki şahıs tarafından başkent olarak kullanılmıştı. Onlar döneminde gerek Muaviye, gerekse Haricilere yönelik sürdürülmüş olan mücadelede pek çok insan zarar görmüş olmasına rağmen sevenleri de oldukça fazlaydı.

Bu uygulamadan duyulan rahatsızlık Hz. Ali'nin yakın dostu olarak bilinen Hucr b. Adiy tarafından, Kûfe mescidinde Emevî valisi Muğire'ye söylenmiş olmasına rağmen vali, bu tepkiyi dikkate almamış söz konusu uygulamalarını sürdürmüştür.⁶ Bu politika, Kûfe'de Haricî isyanlarının başlamasına kadar da devam etmiştir. Haricî isyanları bastırıldıktan sonra, muhtemelen Muaviye'nin baskısı ile tekrar başlamıştır.⁷ Zira Kûfe'de ılımlı bir politika izleyerek, Emevîler ile Hz. Ali taraftarlarının arasını bulmaya, hatta Haricîleri bile toplumla uzlaştırmaya çalışan Muğire'nin, bir baskı olmaksızın böyle bir icraatı başlatması fazla makul gözükmemektedir.⁸

Muğire'nin, Hz. Ali'ye minberde lânet okuma icraatını tekrar başlatmasından sonra,⁹ yeni yönetimin bu uygulamasından aşırı derecede rahatsız olan Hucr b. Adiy, hemen harekete geçmiştir. Hucr, valiye gelerek "Allah sizi kötülüklerle ansın ve size lânet etsin. Sizin kötüyü durduğunuz kişinin, faziletlerini sayıp durduğunuz kişiden çok daha üstün olduğuna şahadet ederim" demekle kalmamış; Muğire'ye, Hz. Ali yönetimini eleştireceğine, kendi icraatlarını düzeltmesini önermiştir. Ayrıca Hz. Ali döneminde ödendiği halde, Emevîler döneminde ya hiç ödenmeyen veya düzensiz olarak ödenen âtiyelerinin de verilmesini istemiştir. Büyük oranda bu gelirlerle geçinmekte olan halk, Hucr b. Adiy'i destekleye-

6 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 243; İsfahanî, Ebû'l-Ferec, (ö.356/966), *el-Eğânî*, I-XXIV, tahk.: Abdullah Ali Muhanna, Beyrut 1995, c.XVII, s.137; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 478.

7 Onun Sa'sa b. Suhan'a söylediği aşağıdaki ifadeler, Hz. Ali'ye Muaviye'nin baskısı sonucu lânet etmeye çalıştığını, aslında bunu yapmayı istemediğini ortaya koymaktadır: "Sakin sakın senin Osman'ı ayıpladığını ve Ali'nin faziletlerini millete aktardığını işitmeyeyim. Ben her ikisi hakkından senden daha çok bilgiye sahibim. Ancak bu gün başımızda bir iktidar vardır. Onlar hakimiyetlerini kurmuş, bize birisinin ayıplarını örtmemizi istemişlerdir. Bundan dolayı da biz, bize emredileni yerine getirip bunun dışında olanları terkeder, yapmaktan başka bir çaremiz olmayan şeyleri mutlaka yerine getirir, onun dışında olanları bırakır, böylece bu adamların bütün şerlerinden nefislerimizi korumuş oluruz. Hz. Ali'nin faziletlerinden söz etmek isteyecek olursan arkadaşlarıyla birlikte evlerinizde, bir birlerinize onları yad edebilirsiniz. Ancak mescitlerde aleni olarak onun faziletlerinden söz etmenizi bu günkü emiriniz kesinlikle kabul etmez ve buna tahammül edemez" İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 436.

8 Muğire'nin yönetim anlayışı ile ilgili geniş bilgi için bk. Aycan, ss.169-170.

9 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 479; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 330. İsfahanî ise Muğire'nin bu alışkanlığından hiçbir zaman vazgeçmediğini, fakat Hucr'un ona valiliğinin son döneminde aşırı bir tepki gösterdiğini söylemektedir. Ancak İsfahanî'nin bu söyledikleri hadiselerin akışına uymamaktadır. Bk. *el-Eğânî*, c. XVII, s. 138.

rek, valiye tavır almışlardır.¹⁰ Halktan önemli bir kitlenin Hucr ile hareket etmesi üzerine Muğire, geri adım atmak zorunda kalmış ve Hz. Ali'ye minberlerden lânet oku(n)ması uygulamasına ara vermiş olmalıdır. Zira kaynaklarda bu hadiseden sonra Muğire'nin Hz. Ali'ye lânet okuduğunu, halkın da buna tepki gösterdiğini belirten ifadeler yer almamaktadır. Aksine Muğire b. Şu'be'nin, halkın huzurunda mescitte kendisine tepki gösteren Hucr'u cezalandırması için Emevî taraftarlarınca yapılan baskıya direndiği, kendisini eleştirenlere Muaviye'nin dünyası için dinini heba etmeyeceğini söyleyerek, uygulanması istenen bu politikanın isabetli olmadığını anlatmaya çalıştığı aktarılmaktadır. Hucr ve onu destekleyenler hakkında hiçbir kovuşturma yapmayan Muğire'nin bu tavrı, kimi kaynaklar tarafından ölmek üzere oluşuna, dolayısıyla bu işi kendinden sonra gelecek valiye bırakmayı istemiş olmasına bağlanıyorsa da¹¹ kanaatimizce Muğire, gerek Hucr'un kabilesinden gerekse de mescitte bulunanların üçte birinden fazlasının onu desteklemesinden çekinerek böyle bir işe girişmemiştir.¹² Ancak Muğire, buna rağmen Hucr'u uyarmaktan da geri durmamıştır.¹³

Muğire b. Şu'be'nin 50/670 tarihinde vefatından sonra Muaviye b. Ebi Süfyan, Basra'da önemli icraatlara imza atan, şehri sükûna kavuşturan Ziyâd b. Ebîhi'ye Basra valiliğinin yanı sıra Kûfe valiliğini de verdi.¹⁴ Böylece ilk kez Kûfe ile Basra bir şahsın sorumluluğunda birleşmiş oldu. Ziyâd, vali olarak atanır atanmaz, Basra'da yerine vekil olarak Semûre b. Cundeb'i bırakarak Kûfe'ye hareket etti.¹⁵

Emevî hanedanına yeni ilhak etmiş olan ve kendisini bu aileye ispatlamaya çalışan Ziyad b. Ebîhi,¹⁶ Kûfe'de göreve başlayınca Emevî hanedanının buradaki

10 Belâzurî, *Ensâb*, IV/I, 244; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 138; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 479; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 330.

11 Bk. Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 244; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 138; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 479; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 330.

12 Bk. Belâzurî, *Ensâb*, IV/I, 244; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 479.

13 Muğire, Hucr'a "Ey Hucr! Sultanın gazabına ve cezasına uğramaktan sakın. Sultanın gazabı senin gibileri helâk etmiştir." diyerek bu tavrından vazgeçmesini önermiştir. Bk. İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 138; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 478; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 330.

14 Buharî, Ebû Abdullah İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, (ö.256/869), *Târihu'l-Kebîr*, I-IX, Beyrut ts., c. VI, s. 533; Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 242; Dineverî, s. 223; el-Askerî, Ebû Hilâl b. el-Hasan b. Abdullah b. Sehl (ö.395/1005), *Kitâbu'l-Evâil*, Beyrut 1987, s. 204; Mesudî, Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hasan b. Ali (ö.346/957), *Murucu'z-Zehb ve Me'âdinu'l-Cevher*, Kum, 1984, c. I-IV, s. III, 34; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 138; aynı müellif, *Mekâtîlu't-Talîbiyyîn*, tahk.: Ahmed Sakar, Beyrut 1987, s.1000; Himyerî, Muhammed b. Abdulmün'im (ö.749/1348), *Kitâbu'r-Ravdu'l-Mî'târ fi Haberî'l-Aktâr*, tahk.: İhsân Abbâs, Beyrut 1980, s. 152; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 468; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 325.

15 Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 325.

16 Ziyad b. Ebîhi, Emevî sultanı Muaviye tarafından babasının gayri meşru oğlu olduğunu iddiaıyla bu hanedana katılmıştır.

temsilcilerinden Umâre b. Ukbe b. Ebî Muayt kendisine Hucr ve arkadaşları hakkında bilgi vermiş, bunlara karşı önlem alınmasını istemiştir.¹⁷ Muhtemelen Muğire b. Şu'be döneminde alınmamış olan önlemler de aktarılmış ve bu konudaki zafiyetin bir an önce giderilmesi talep edilmiştir. Ziyad b. Ebîhî'nin gelir gelmez Kûfe mescidinde yaptığı ve hedefinin Hz. Ali'ye sempatisi olan insanların teşkil ettiği anlaşılan ilk konuşmasıyla, Hz. Ali muhiplerine karşı sert önlemlere başvuracağını ortaya koydu. O, bu ilk konuşmasında Hz. Osman'a "Tanrı'dan bağışlanma dilemiş, katillerini ise lânetlemiştir. Hz. Osman'ın katillerinin önemli bir kısmının Kûfeli olması, dahası, Emevî idaresinin Hz. Osman'ın katilleri arasında Hz. Ali ve taraftarlarını görüyor olmaları, yeni gelen valinin bu ilk hitabesindeki hedefi net olarak göstermektedir. Ziyâd'ın bu konuşması hedefine ulaşmıştır. Nitekim dinleyiciler arasında bulunan ve Hz. Ali'ye sempati duyanların ileri gelenlerinden biri gibi gözüken Hucr, bu oldukça sert ve aynı zamanda da tahrik edici konuşma üzerine kalkarak daha önce Muğire'ye gösterdiği tepkiyi Ziyâd'a da göstermiştir.¹⁸ Ancak buna rağmen, Ziyad muhtemelen biraz daha beklemeyi yeğlediği için, Hucr'u tehdit etme dışında bir şey yapmadan kendisine bağlı bulunan Basra'ya gitmiş, yerine vekil olarak da Amr b. Huveyris'i atamıştır.¹⁹

Ziyad, Kûfe'den ayrılınca da Hz. Ali ve evlatlarına minberden lânet okuma görevi, vekili Amr b. Huveyris tarafından devralınmıştır. Amr, Ziyâd olmadığı halde bu uygulamayı sürdürünce Ziyâd'ın Basra'da bulunmasından da cesaret alan Hz. Ali muhipleri, Hucr'un etrafında toplanmışlardır. Ziyâd ve Amr'ın yap-

17 Zehebî, Emevîlerin Kûfe'deki temsilcisi olan Umâre'nin, Ziyâd'ın Kûfe'ye geldiği ilk gün kendisine bu bilgileri aktardığını söylemektedir. Bk. Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Tarihu'l-İslâm ve Vefâyatu'l-Meşâhir ve'l-A'lam -Ahdu Muaviye b. Ebî Süfyan 40-61-tahk.*:Ömer Abdusselam Tedmurî, Beyrut 1993, s. 44.

18 Taberî, *Tarih*, Ebu Cafer Muhammed b Cerir, (ö.310/922), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk*, I-XIII, Beyrut 1987, c. VI, s. 171; İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, (ö.597/1200), *el-Muntazam fi Tevârihi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, I-XII, tahk.: Süheyl Zekkâr, Beyrut 1995, c. IV, s. 64; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 331; İsfehânî oldukça farklı şeyler söylemektedir. Ona göre Kûfe valiliğine atanan Ziyâd, Hucr b. Adiy'in Muğire b. Şu'be döneminde yaptıklarından haberdar olduğu için Kûfe'ye geldiği ilk günden itibaren Hucr ile iyi geçinmeye çalıştığını ve onu yanından hiç ayırmadığını, ona ve arkadaşlarına sürekli ikramlarda bulunduğunu, arkadaşlarının Hucr'u isyana teşvik ettikleri haberi ulaştığında, Hucr'u çağırarak nasihatte bulunduğunu aktarmaktadır. Bk. *el-Eğânî*, c. XVII, s. 139.

19 Kaynaklarımızın aktardığına göre Ziyâd, altı ay Kûfe'de altı ay da Basra'da kalmaktaydı. Kûfe'de kendisinin bulunduğu dönemde Basra kentini onun adına Semüre b. Cündeb idare etmekteydi. [Bk. Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 245; Buharî, *el-Kebîr*, c. VI, s. 9; el-Askerî, s. 204; İsfehânî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 139; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, ss. 468-69] Ziyâd, Basra'da iken de Kûfe'yi onun adına Amr b. Hureys idare etmekteydi. İbn Sa'd, c. VI, s. 23; Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 245; Dineverî, s. 223; İsfehânî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 139; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 479; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 325.

tıklarının öcünü almak amacıyla mescitte Hz. Ali'yi iyilikle yad edip, Muaviye'yi lânetleyerek, minberde olan Amr b. Huveyris'i taşlamışlardır. Kendisine saldıran bu kitlenin tepkilerine dayanamayacağını anlayan Amr b. Huveyris, Daru'l-İmâreye sığınmak zorunda kalmıştır.²⁰ Amr, şehrin Basra'daki valisi Ziyad'a mektup yazarak Kûfe'de bir isyan hadisesinin yaşandığını, Hucr ve onunla beraber olanların kendisini taşladıklarını ayrıntılı olarak açıklamıştır.²¹

Vekiline yapılan bu hareketi, kendisine gönderilen mektuptan öğrenen Ziyad, Kûfe'ye acilen dönmüş, Hucr'un mescitte bulunduğu bir sırada minbere çıkarak,²² son derece sert bir konuşma yapmakla kalmamış,²³ görevlileri çağırarak mescit kapılarının tutulmasını emretmiş, mescitte bulunanların her birinin yanındaki elini tutmasını istemiştir. Sonra da bir iskemle getirtmiş mescidin kapısında oturarak içerde bulunanları dörder dörder çağırarak amilini taşıyıp taşlamadıkları hususunda teker teker yemin ettirmiştir. Yemin edeni serbest bırakmış, etmeyeni ise hapsedmişti. Hapse atılanların toplamı bir rivayete göre otuz, bir diğer rivayete göre ise seksen kişiyi bulmuştur. Ziyad b. Ebîhi'nin ilk icraatı olarak kaynaklarımızda yer alan bu olay ile birlikte şehirde istibdat yönetimi başlamış oldu. Ziyad, Kûfe'de Emevî karşıtı bir isyan hareketinin doğduğuna inandığı için, bu isyan hareketinin Hucr'un yakalanıp cezalandırılması ile bastırılabilirliğini düşünüyor, aksi takdirde bu durumun kendi otoritesini sarsacağına inanıyordu. Bundan dolayı Hucr'un yakalanması için emniyet kuv-

20 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 246; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 171; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 140. Dineverî, Amr b. Huveyris'in Hucr ve arkadaşları tarafından taşlandığını söylemekte, ama nedenini aktarmamaktadır. [Bk. Dineverî, s. 223] İbn Arabî ile Nuveyrî ve diğer bazı kaynaklar ise taşlanan valinin Ziyad b. Ebîhi olduğu yönünde fikir beyan etmektedirler. (Bk. İbn Arabî, *el-Avasım ve'l-Kavasım*, s. 220; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 325) Ancak Welhausen Ziyad'ın Kufe'de kısa bir süre kaldıktan sonra Basra'ya geri dönmesinden hareketle, şehirde bir isyan hadisesinin bulunmadığını, dolayısıyla bu taşlama hadisesinin Amr b. Huveyris'e karşı yapıldığı kanaati taşımaktadır. Hasan Onat da taşlananın Ziyad olmadığı kanaatindedir. Bk. Onat, s. 50

21 Avane ise Hucr ile Ziyad arasındaki mücadelenin ilk kez namazdan dolayı patlak verdiğini söylemektedir. Onun verdiği bilgiye göre Ziyad'ın namazı uzatması üzerine böyle bir hadise baş göstermiştir. Ancak Avane'de Hucr hadisesi ile ilgili ayrıntılar bulunmamaktadır. Ona göre bu hadiseden hemen sonra Muaviye Hucr'un zincire vurularak kendisine getirilmesini emreder, bunu üzerine de zincirlenerek Şam'a gönderilir Bk. Taberî, *Tarih*, c. VI, ss. 171-172.

22 İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 479; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 331.

23 Kaynaklar Ziyad'ın konuşmasının şu şekilde olduğunu belirtirler: "Azgıncılığın ve isyanın son derece kötü ve vahim olduğu bilinen bir şeydir. Bu adamlar bir araya gelmiş, kendilerini emniyette hissedip Allah'a karşı cesurca davranmağa başlamışlardır. Haberiniz olsun ki eğer bu hallerinizi düzeltmeyip de doğru yola girmezseniz sizin anlayacağınız yollarla sizi ıslah etmesini bilirim. Eğer Kûfe'yi Hucr'dan temizlemezsem ve ona kendisinden sonra gelecek nesillere ibret olacak bir tavırda bulunmazsam adam değilim" Bk. Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 246; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 479-480. Özet şekli ile bk. Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 331.

vetlerini seferber etti.²⁴

Emniyet kuvvetleri komutanı olan Şeddâd b. Heysem el-Hilâlî'ye Hucr'u getirmek üzere şurtayı göndermesini emretti.²⁵ Ancak şurtanın Hucr'un arkadaşları tarafından engellenmesi,²⁶ Ziyad'ın söz konusu bu olayının bireysel bir hadise olmadığına, aksine organize bir olay olduğuna iyiden iyiye inanmasına neden oldu. Bunun üzerine Ziyad, Kûfe'nin ileri gelenlerini toplantıya çağırıp son derece sert bir konuşma yaptı.²⁷ Ziyâd, bu konuşmasında Kûfeliler'e "Vücutlarımız benimle, ama kalpleriniz²⁸ şu ahmak Hucur'la mı yoksa! İşte vallahi bu sizin fesadınızdan kaynaklanmaktadır.²⁹ Sizler benimle aileleriniz, akrabalarımız ve kabileleriniz Hucr ile dirler.³⁰ And olsun ya bu tutumunuzu değiştirdiğinizi açıkça ortaya koyarsanız ya da sizin yerinize buraya aramızda sevgi bağı yerleşecek başka bir kavmi getirip yerleştirim" demiştir.³¹ Ziyâd'ın bu konuşması Kûfe'de dengeleri değiştirmiş, Hucr'a destek veren insanların kendisini yalnız bırakmasına neden olmuştur.³² Hele de Ziyad'ın, suçun bireyselliğini kaldırdığını ve bireyin yaptıklarından kabilesini de sorumlu tutacağını açıklaması,³³ Kûfe'deki kabilelerin Hucr ile birlikte hareket eden akrabalarını ondan ayırmak için harekete geçirmelerini sağlamıştır.³⁴

Böylece Ziyâd, arzuladığı hedefe kavuşmuş oldu. Artık Hucr'u yakalamak hiç de zor olmayacaktı. Emniyet kuvvetlerini göndererek, Hucr'u çağırılmalarını, gelmemesi durumunda ise silah zoru ile getirmelerini emretti.³⁵ Emniyet kuvvetleri Hucr'u almak için geldiklerinde, adı geçen şahıs gitmek istememiş, onlar da silah kullanmaktan çekinmemişlerdir. Hatta Hucr'u göndermemek ve korumak

24 Emevîler döneminde Kûfe'nin emniyet teşkilatı hakkında geniş bilgi için bk. Söylemez, *Kûfe*, ss. 202-208.

25 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 246; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 173; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 480; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 331.

26 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 246; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 173; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 480; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 331.

27 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 246; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 173; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 480; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 332.

28 İsfahanî, ise "Ey Kufeliler bir elinizle beni yaralıyor diğer elinizle de tedavi mi ediyorsunuz?" dediğini aktarmaktadır. Bk. *el-Eğânî*, c. XVII, s. 1.

29 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 246; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 332.

30 Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 173; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 141.

31 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 480; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 332.

32 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 246; Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 480.

33 Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 173; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 141; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 480; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 332.

34 Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 172; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 480; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 332.

35 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 248; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 173; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 480; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 332.

için ortaya atılan arkadaşlarından biri olan sahabeden Amr b. Hamık,³⁶ Deylemîlerden Bekr b. Ubeyd tarafından kafasından yaralanmıştır.³⁷ Arkadaşları Amr'ı taşıyıp Ezd kabilesine teslim etmiş, orada saklanmasını sağlamışlardır.³⁸ Amr b. Hamık'ın yaralanması üzerine Ziyâd'ın emniyet kuvvetleri, oradan ayrılmak zorunda kaldıklarından Hucr'u yakalayamadan geri dönmüşlerdi. Bu olaydan sonra Emevlere karşı gelişmiş olan bu sivil hadisenin başından beri aktif rol oynamış olan insanlar artık Hucr'dan ziyade kendi canlarının derdine düşmüşler ve hayatlarını kurtarmak için ayrı ayrı yerlerde saklanmaya çalışmışlardır.³⁹ Hucr buradan Ebu Amara el-Kindî ile beraber kendi evine gitmiştir. Etrafında halâ önemli sayıda arkadaşı bulunmaktadır.⁴⁰ Fakat bu kitle arasında kendi kabilesi olan Kinde'ye mensup çok az kişinin bulunduğu rivayet edilmektedir.⁴¹

Ziyad b. Ebîhi, isyancı gurubun başı olduğuna inandığı Hucr'u ele geçirmek için her yolu denemekten vazgeçmiyordu. Nitekim Yemen kökenli kabileleri harekete geçirerek Hucr'u getirip teslim etmelerini emretmiştir.⁴² Ziyad'ın Yemenlileri harekete geçirmesinin sebebi Hucr'un da Yemen kökenli bir kabile olan Kinde'ye mensubiyeti olabileceği gibi, Ziyâd'ın Hucr'u Yemenlilerin bir problemi olarak görmesinden ve Yemenlilere kendi problemlerini kendilerinin çözmek zorunda olduklarını göstermek istemesinden de kaynaklanıyor olabilir. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ziyad suçun bireyselliğine inanmamaktaydı. O cahiliye döneminden kalma bir anlayışla bir bireyin işlediği suçtan kendisi ile birlikte kabilesinin de sorumlu olduğunu savunuyordu.⁴³

Ziyad'ın bu taktiği sonuç vermiş, Yemenli kabilelerin devreye girerek onun yanında bulunan kabiledaşlarını çekmesiyle etrafındaki kitlenin giderek erimekte olduğunu gören Hucr, Ziyad'ın daha da güç kazandığını, ona karşı bir şansının olamayacağını, kendisi ile birlikte yanında bulunan diğer insanların da hayatı tehlikelerinin bulunduğunu anlamış ve orada bulunan arkadaşlarına, Ziyâd'ın güçlü olduğunu, dolayısıyla onunla mücadele imkan ve şartlarının bulunmadı-

36 Amr b. Hamık'ın hayatı ile ilgili geniş bilgi için bk. Ahmet Önkal, "Amr b. Hamık", *DİA*, İstanbul 1991, c. III, s. 84

37 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s.248; Taberî, *Tarih*, c. VI, 174; İsfahanî, *el-Eğânî*, XVII, 141; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 480; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, XX, s. 332.

38 Taberî, *Tarih*, c. VI, s.174; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 480.

39 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s.250; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s.481.

40 Taberî, *Tarih*, c. VI, s.176; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s.481; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 333.

41 Taberî, *Tarih*, c. VI, s.176; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s.481.

42 Bk. Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s.250; Taberî, *Tarih*, c. VI, s.176; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s.143; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 481.

43 Ziyad'ın yönetim anlayışıyla ilgili geniş bilgi için bk. M. Mahfuz Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Küfe*, Ankara 2001, s.188.

ğını, bunun için de dağılıp evlerine gitmelerini istemiştir.⁴⁴

Arkadaşlarının kendisini terk etmesinden sonra tamamen yalnız kalan Hucr, çareyi kaçıp saklanmakta bulmuştur. Nitekim Hemdan ve Mezhic kabilelerinin üzerine gelmekte olduklarını öğrenince, Kinde kabilesinin bir alt kolu olan Benî Harb'dan Süleyman b. Yezid'in evine sığınmıştır.⁴⁵ Diğer taraftan şurtanın onu ciddi bir şekilde takip ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim onlar kısa sürede burada olduğunu öğrenmiş ve evi kuşatmışlardır. Süleyman'ın ise Arap geleneğine uygun olarak evine sığınanı canı pahasına korumaya kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Eline silahını alıp gelenler ile savaşmak üzere dışarı çıktığını gören kızlarının ağlamaya başlaması üzerine Hucr, onun hayatını tehlikeye atmamak için bahçedeki bir ağaçtan istifade ederek kaçmış,⁴⁶ Nehâ kabilesine mensup Eşter'in kardeşi Abdullah b. Hâris'in evine sığınmıştır. Emniyet görevlileri, bir kadından edindikleri istihbarat sonucunda Hucr'un Nehâ kabilesine sığındığını öğrenmiş ve onu bu kabile içinde aramaya başlamışlardır.⁴⁷ Bunu öğrenen Hucr, Abdullah b. Hâris'in evini terk ederek Ezd kabilesinden Rebîa b. Nâcid'in evine sığınmıştır.⁴⁸ Hucr'un sürekli barınak bulabilmesi, gittiği her yerde de oldukça iyi karşılanması halkın gönlünün kendisiyle olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Hucr'un hep Yemenli kabilelere dayandığı, onlara sığındığı anlaşılmaktadır. Bu durum Ziyâd'ın neden Yemen kökenli kabilelerin yöneticilerini toplayıp onları tehdit ettiğini daha iyi açıklamaktadır.

Hucr'un yakalanmasının uzun sürdüğünü gören Ziyâd b. Ebîhi taktik değiştirerek Hucr problemini Yemenlilerin tamamının problemi olmaktan çıkarmış, çemberi biraz daha daraltarak bu problemin Kinde kabilesinin sorunu olduğuna karar vermiştir. Ziyad b. Ebîhi böyle davranarak kabilelerin iç dinamiğinin harekete geçmesini ve kabile fertlerinin birbirlerini kontrol etmelerini sağlıyordu. İşte bu nedenden dolayı Ziyad, Hucr'un mensubu bulunduğu Kinde kabilesinin lideri Muhammed b. Eş'as b. Kays'ı çağırarak, üç gün içinde Hucr'u getirmesini, aksi takdirde hurmalıklarını keseceğini, evini yıkacağını ve kendisini öldüreceğini bildirmiştir.⁴⁹

44 İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 144; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 481.

45 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 250; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 177; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 144.

46 Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 178; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 144.

47 Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 178; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 145; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 481.

48 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 250; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 178; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 145; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 481; Nuveyrî ise hadiseyi özetleyerek Hucr'un kendi evinden Rebîa'nın evine geçtiğini aktarmaktadır. Bk. c. XX, s. 333.

49 Belâzurî, *Ensâb*, IV/I, 250; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 178; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 145; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 481; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 333. Dineverî ise, Ziyâd'ın Kufe'ye gelir gelmez Muhammed b. el-Eş'as'ı tehdit ettiğini söylemesi hadiselerin akışına uymamaktadır. Bk. Dineverî, s. 223.

Öte taraftan Hucr ise sığındığı Rabîa b. Nâcid'in evinde bir gece kaldıktan sonra, muhtemelen yukarıdaki olayı öğrenmiş olmalı ki Muhammed b. Eş'as'a haber göndererek, Ziyâd'dan kendisi için eman alınıp Muaviye'ye gönderilmeyi talep etmiştir.⁵⁰ Hucr'un, bilahare Muaviye'ye gönderdiği haberdan de açıkça anlaşıldığı gibi hiçbir Müslüman'ın canına kastetmediği, valiye karşı tamamen bir sivil muhalefet sergilemiş olması nedeniyle suçunun kendisini ölüme götürecektir kadar büyük olmadığını düşünüyor, Muaviye ile görüşürülmesi durumunda bu problemi çözeceğine inanıyordu. Bu gelişme üzerine Muhammed b. el-Eş'as, Kûfe'nin ileri gelenlerinden aralarında Cerir b. Abdullah, Hucr b. Yezid,⁵¹ Abdullah b. Hâris'in de bulunduğu bir grubu alarak Ziyâd'a gitmiş Hucr'a eman verilip Muaviye'ye gönderilmesini rica etmişlerdir.⁵² Adı geçen şahıslar, Ziyâd'ın taleplerini kabul etmesi üzerine Hucr'u valiye teslim etmişlerdir.⁵³ Vali Ziyâd huzuruna çıkarılan Hucr'a Muaviye'ye yapmış olduğu biat hatırlatılmış, o da bu biata halâ bağlı olduğunu beyan etmiş olması⁵⁴ problemin çözümü hususunda Muaviye'den halâ ümitli olduğunu göstermesi dışında -daha sonra iddiyanameye yazılacağına aksine- ona yapmış olduğu biati bozmadığını, yerine yeni bir Hâlife arayışında da olmadığını göstermektedir.

Bu hadiseyi bireysel bir olay olarak görmeyen vali Ziyâd, Hucr'u hapsedikten sonra arkadaşlarının da peşine düşmüş yakaladığını cezalandırmıştır.⁵⁵ Kûfe müthiş bir insan avına sahne olmaya başlamıştır. Hucr'un arkadaşlarından bazıları Kûfe'de barınmanın artık mümkün olmadığına karar vermiş ve şehri terk etmişlerdir. Örneğin Amr b. Hamık yaralı olduğu halde memleketini terk edip Musul'a gitmiştir.⁵⁶ Ancak orada da sığınak bulamamıştır. Nitekim Emevîlerin

50 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 250; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 180; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 482; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 333.

51 Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 180; Nuveyrî, bu şahsın adını Hucr b. Zeyd şeklinde kaydetmektedir. Bk. c. XX, s. 333.

52 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 251; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 180; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, ss. 145-6; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 482; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 333. Dineverî, bu talebin bir tek Cerir b. Abdullah'tan geldiğini, Cerir'in Hucr için güvence aldıktan sonra kendisini getirip valiye teslim ettiğini söylemektedir. Bk. Dineverî, s. 223.

53 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 251; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 180; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 482; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 333.

54 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 251; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 180; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 482; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, ss. 333-4.

55 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 251; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 181; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 483; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 334.

56 Bk. eş-Şabuştî, s. 179; Keşî, c. I, s. 250; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 334; Taberî ile İsfahanî Amr b. Hamık'ın Rufâa b. Şeddâd ile birlikte önce Medâin'e kaçtıklarını daha sonra da Musul'a gittiklerini söylemektedir. Bk. Taberî, *Tarih*, c. VI, 181; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 147. Zehebî de aynı kanaattedir. Bk. Zehebî, Muaviye, s. 88.

Musul valisi İbn Ümmülhakem'e bağlı bir birlik tarafından yakalanarak Muaviye'nin "O Osman'ı dokuz yerinden mızrakla öldürdüğünü bildiren şahıstır. Sen de onu dokuz yerinden mızrakla" emri üzerine vali Abdurrahman b. Osman es-Sekafî (İbn Ümm'ül-Hakem)⁵⁷ tarafından kafası kesilerek, kesik başı Şam'a Muaviye'ye gönderilmiştir. Adı geçen bu şahsın kesik başının bir şehirden bir başka şehre gönderilen ilk baş olduğu rivayet edilmektedir.⁵⁸ Cesedi ise Musul'da es-Subâî kilisesinin hemen yanına defnedilmiştir.⁵⁹

Hucr'un arkadaşlarından olup Ziyad tarafından yakalanan Sayfî eş-Şeybanî ise prangalara vurularak, Hz. Ali hakkında nahoş sözler söylemeye zorlanmıştır. Bunu kabul etmeyince de uzun süre kendisine işkence edilmiş, daha sonra da hapsedilmiştir.⁶⁰ Kays b. Ubbâde ise yakalandıktan sonra Ziyâd'a getirilmiş ve hiç soru sorulmadan, sorgulanmadan anında öldürülmüştür.⁶¹ Hucr ile birlikte Emevî iktidarına tepki gösterenlerden bir kısmı ise sürgüne gönderilmişlerdir. Örneğin Abdullah b. Hâlîfe et-Taî, Adiy b. Hatem'im mescidinde kısıtlanmış, kabilesinden bazı şahısların kendisine destek olması üzerine şurtaya direnerek teslim olmamıştır.⁶² Tay kabilesinin Abdullah'a destek olduğu bilgisi Ziyâd'a intikal ettiğinde vali, Hz. Ali'nin yakın arkadaşlarından olan Tay kabilesinin lideri Adiy b. Hatîm et-Taî'yi getirterek adı geçen şahsı teslim etmesini emretmiş, aksi takdirde olacıklardan sorumlu olmadığını bildirmiştir.⁶³ Adiy, amcasının oğlunu teslim etmeyeceğini, yerini şu anda bilmediğini, ama bilmiş olsa bile bunu asla kendisine söylemeyeceğini bildirince Ziyâd tarafından tutuklanıp, hapsedilmiştir.⁶⁴ Adiy'nin tutuklanması Kûfe'de bir infial uyandırmıştır.⁶⁵ Zira Adiy, Kûfe'de bulunan bir kaç sahabiden biri olması hasebiyle saygın bir yere sahipti. Adiy'in hapsedildiği haberi şehirde yayılınca halk, Ziyâd'ın sarayının önünde toplanarak Resulullah'ın sahabisine böyle davranmamasını ve onu salı-

57 Abdurrahman b. Osman es-Sekafî; İbn Ümm'ül-Hakem olarak da tanınmakta olup Muaviye'nin kız kardeşinin oğludur. Bk. eş-Şabuştî, *ed-Deyyârât*, tahk.: Korkis Avvâd, Beyrut 1986, ss. 180; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 483.

58 İbn Sa'd, c. VI, s. 25; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 375; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 145; eş-Şabuştî, s. 180; Keşî, *Ricâl*, I-II, tahk.: Es-Seyyid Mehdî er-Reaî, Kum 1404, c. I, s. 250; eş-Şiblî, Muhammed b. Abdullah ed-Dimeşkî, (ö.796/1393) *Mehâsinu'l-Vesâil fi Ma'rifeti'l-Evâil*, tahk.: Muhammed Altuncu, Beyrut 1992, s. 276.

59 Bk. Yakubî, Ahmed b. Ebî Ya'kub b. Vâzih, (ö.294/897), *Tarihu Yakubî*, I-II, Beyrut 1992, c. II, ss. 231-232; eş-Şabuştî, s. 180.

60 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, ss. 251, 252; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 182; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 483.

61 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 484.

62 Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 182.

63 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 484.

64 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 252; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 183; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 484.

65 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 252; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 183.

vermesini istemişlerdir.⁶⁶ Ziyâd, Adiy'ye Abdullah'ın Kûfe'ye girmesine mani olacağına söz vermesi hâlinde kendisini salıvereceğini bildirmiştir. Adiy bu sözü verince de salıverilmiştir.⁶⁷ Bunun üzerine de Abdullah, Kûfe'yi terk etmiş,⁶⁸ kabilesine ait dağlarda sürgünde vefat etmiştir.⁶⁹ Yakalananlardan bir kısmı ise geçmişteki durumları dikkate alınarak salıverilmişlerdir. Kays b. Yezid'in bunlardan biri olduğu kaydedilmektedir.⁷⁰

Hapsedilenlere gelince; Belâzurî'nin kaydettiğine göre Ziyâd, Hucr b. Adiy ile birlikte on dört arkadaşı da tutuklamıştı. Bunlar: Erkâm b. Abdullah el-Kindî, Şerîk b. Şeddâd el-Hadremî, Sayfiy b. Fesîl eş-Şeybanî, Kabisa b. Dubay'a el-Absî, Kerîm b. Afîf el-Has'amî, Âsım b. Avf el-Becelî, Verkâ' b. Sümeyy el-Becelî, Kidâm b. Hayyân, Abdurrahman b. Hasân, Muhriz b. Şihâb el-Minkarî, Abdullah b. Cueyye es-Sa'dî et-Teymî, Utbe b. Ahnes⁷¹ ve Said b. Nimrân el-Hemedân'dir.⁷² Ziyâd, toplam on dört kişi olan bu şahısları Şam'a Muaviye'ye göndermeden önce haklarında isyan ettiklerine dair oldukça ayrıntılı bir iddianame düzenleyerek Kûfe'nin ileri gelenlerinden çok sayıda şahsa da imzalattı.⁷³

Bu iddianameye imza atanlar arasında çoğu Kureyş kabilesinden olan şu isimler yer almaktadır: Ebû Burde b. Ebî Musa el-Eşârî, İshak b. Talha b. Ubeydullah, Musa b. Talha b. Ubeydullah, İsmail b. Talha b. Ubeydullah, Ummare b. Ukbe b. Ebî Muayt, Halid b. Urfute, Münzîr b. Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Hubbâr, Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Âmir b. Ümeyye b. Halef, Muhriz b. Hârise b. Ribâ b. Abdulluzza, Abdullah b. Müslim el-Hadremî, İfâk b. Şureyh b. Ebî Ruhm, Vâil b. Hucr el-Hadremî, Kesîr b. Şihâb b. el-Husayn el-Hârisî, Katan b. Abdullah el-Hârisî, es-Serrî b. Vakkâs el-Hârisî, Hânî b. Ebî Hayye el-Vâdî'î, Kureyb b. Seleme b. Yezîd, Amr b. Hureys el-Mahzumî, Esmâ b. Hârice el-Fezârî, Muhammed b. Umeyr b. Utârid et-Temimî, Yezîd b. Ruveyr eş-Şeybanî, Şebes b. Rib'î et-Temimî, Attâb b. Verkâ' er-Riyâhî, Muhammed b. Eş'asr el-Kindî, Amr b. el-Haccâc ez-Zubeydî, Uryân b. Heysem en-Nehâî, Kays b. Velîd b. Abduşems b. el-Muğîre el-Mahzumî, Lebîd b. Utârid, Ka'kâ' b. Şevr, Haccâr b. Ebcer el-İclî, Zehr b. Kays en-Nehâî, Kudâme b. Aclân el-Ezdî, Uzre b.

66 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 252; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 484.

67 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 484.

68 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 252; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 183.

69 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 484.

70 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 482.

71 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 253; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 187; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 152; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 485; Nuveyrî, bu isimlerden sadece Utbe b. Ahnes'e yer vermemektedir. Bk. c. XX, s. 335.

72 İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 152.

73 Himyerî, s. 536.

Kays el-Ahmesî, Şureyh b. Hânî.⁷⁴ Hucr ve arkadaşları aleyhine şahitlik yapmamak için Kûfe'yi terk edenlerin bulunması, yukarıdaki isimlerin tamamının kendi rızaları ile Hucr ve arkadaşlarının aleyhinde şahitlikte bulunmadığını ortaya koymaktadır. Muhtar b. Ebî Ubeyd ile Urve b. Muğire b. Şu'be, Hucr'un aleyhinde şahitlikte bulunmamak için şehri terk edenlerin arasında yer alıyorlardı.⁷⁵

Düzenlenen bu iddianame şu şekildedir

“Bunların, etraflarına adamlar toplayarak şehrin ileri gelenlerine küfrettiklerine, Müminlerin emirine (Muaviye'ye) karşı savaş ilân ettiklerine, Hilâfet işinin Ebû Talib'in evlatlarından başkasına gitmemesi gerektiğine inandıklarına, şehre hücum ederek emirin göndermiş olduğu valiyi şehirden çıkardıklarına, Ebû Turab (Hz. Ali)'in suçsuz olduğunu beyan ederek ona sürekli rahmet okuduklarına, düşmanlarından ve ona savaş açmış olanlardan sürekli uzak durulması gerektiğini söylediklerine, tutuklanan diğer adamların da Hucr ile aynı fikirde olup yakın adamları olduklarına⁷⁶ (aşağıdaki isimler de şahadet etmektedir.)”

Bu isimler ile alakalı söylenmesi gereken bir başka husus ise; bunların bir kısmının Ziyâd tarafından kendilerinin haberi olmaksızın yazılmış olmalarıdır. Nitekim Kûfe kadısı Şuryeh de bunlardan birisidir.⁷⁷ Şureyh, bu isimler arasında adının olduğunu öğrenince Muaviye'ye bir mektup göndermiş ve bu şahitlikten haberinin olmadığını, *Hucr hakkındaki şahitliğinin ise onun müttaki ve müslüman bir şahıs olduğu, namaz kıldığı, zekât verdiği, oruc tuttuğu, hacc ve umreye gittiği, emri bil ma'ruf ve nehyi anil münker yaptığı ve öldürülmesinin caiz olmadığı* şeklindeki olduğunu bildirmiştir.⁷⁸ Belazurî, yukarıdaki listeye kendi rızaları dışında yazılan Şureyh dışında başka insanların da olabileceğini belirtmektedir.⁷⁹

Daha sonra Ziyâd, Hucr b. Adiy ve beraberindekileri Şebbes b. Rib'î er-Riyâhî, Vâil b. Hucr el Hadremî, Maskale b. Hubeyre eş-Şeybanî ile Kesîr b.

74 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, ss. 254, 255; İsfehanî, *el-Eğânî*, c. XVII, ss. 149-151. Taberî, *Tarih*, şahadette bulunanların uzunca bir listesini verdikten sonra bunların yetmiş kişi olduklarını ilave etmektedir. Bk. Taberî, *Tarih*, c. VI, ss. 185-186;

75 Bk. Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 255.

76 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, ss. 254, 255; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 485. Benzer ifadeler İsfehanî tarafından da aktarılmaktadır. Bk. *el-Eğânî*, c. XVII, ss. 149-150. Taberî bu ifadelerin Ebû Burde'ye ait olduğunu belirtmektedir. Onun verdiği bilgiye göre Ebû Burde bu şekilde şahadet edince Ziyad diğerlerine de aynı şekilde şahadet ediniz demiştir. Bk. Taberî, *Tarih*, c. VI, ss. 184-185.

77 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 256; Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 485; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 335.

78 Belâzurî, *Ensâb*, IV/I, 256; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 188; İsfehanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 153; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 335.

79 Bkz Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 255.

Şihâb'a teslim edip Şam'a götürmelerini emretmiştir.⁸⁰ Haklarında bizatihi Hâlifenin yanında şahitlik yapmaları için de Ebû Burde b. Ebî Musa el-Eş'arî, Şureyh b. Hanî el-Harisî ve Ebû Humeyde'yi göndermiştir.⁸¹ Ayrıca Muaviye'ye bir mektup yazarak, "eğer şehre ihtiyacı varsa Hucr ve arkadaşlarını buraya geri göndermemesini" ilâve etmiştir.⁸²

Muaviye, Şam'a getirilen Hucr ve arkadaşlarını Merc-Âzrâ'da hapsedirmiştir.⁸³ Kendisine gönderilen iddianamenin etkisinde de kalarak bunları yeryüzünde fesat çıkaran insanlar olarak değerlendirmiş ve onların öldürülmesinin yeryüzünü fesattan kurtaracağına hükmetmiştir.⁸⁴ Kufe'den vali tarafından gönderilen şahitler de Hucr ve beraberindekilerin vali vekili Amr b. Huveyris'i taşladıklarını ifade etmişlerdir.⁸⁵

Kendilerine yapılan bu muameleden öldürüleceklerini anlamış olan Hucr, Muaviye'nin görevlilerinden birisiyle ona haber göndermiş, kendisi ile bir anlaşma yaptıklarını, bu anlaşma gereği kendilerine aman verildiğini, herhangi bir müslümanı öldürmediklerini, bir cinayete girişmediklerini, bu sebeple kendilerinin öldürülmesinin de caiz olmadığını söylemiştir.⁸⁶ Ancak Muaviye bu itirazı kabul etmemiştir. Cerîr b. Abdullah'ın devreye girmesiyle Âsım b. Avf ve Verkâ' b. Sümeyye, Vâil b. Hucr'un devreye girmesi ile Erkam, Ebu'l-A'var es-Sulemî'nin devreye girmesiyle Utbe b. el-Ahnes,⁸⁷ Hamza⁸⁸ b. Mâlik el-Hemdânî'nin devreye girmesiyle Saîd b. Nimrân, Habîb b. Mesleme el-Fihrî'nin devreye girmesiyle de İbn Cueyye serbest bırakılmışlardır.⁸⁹ Ancak Hucr için yapılan şefaath girişimleri hiçbir sonuç vermemiştir. Zira Emevî hâlifesinin, adı geçen şahsın bir isyan lideri olduğuna ikna olduğu ve onun öldürülmesiyle Kufe'de baş gösteren isyanın bastırılacağı gibi, bundan sonra çıkabilecek isyanların da önüne geçileceğine inandığı anlaşılmaktadır. Bunun için de Mâlik b.

80 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 256; Nuveyrî ise Hucr ile arkadaşlarını Şam'a götürülenlerin, Vâil b. Hucr el-Hadremî ile Kesir b. Şihâb olduklarını söylemektedir. c. XX, s. 335.

81 Bk. Dineverî, s. 224.

82 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 257.

83 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 256; Taberî, *Tarih*, c. VI, s. 189; İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 230; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 152; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 486; Himyerî, s. 536; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 336.

84 Bk. İbn Arabî, s. 220.

85 Dineverî, s. 224.

86 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 262; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 486.

87 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 257; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 154; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 336.

88 Bunun Humre b. Mâlik olduğu da rivayet edilmektedir. Bk. Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 336.

89 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 257; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 154; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 336.

Hubeyre es-Sekûnî'nin onun için yaptığı bağışlanma isteği geri çevrilmiş, Hucr'un salıverilmesi durumunda bir başka ayaklanmayı organize edeceği açık bir şekilde kendisine söylenmiştir.⁹⁰

Hucr ve beraberindekileri öldürme görevi Muaviye tarafından Hudbe b. Feyyâz el-Kudâî, Husayn b. Abdullah el-Kilabî ve Ebu Sarîf el-Bedrî adındaki cellâtlara verilmiştir.⁹¹ Bu görevliler Hucr'un arkadaşlarına, Hz. Ali'den "*teberra edip kendisine lânet etmeleri durumunda*" bağışlanabileceklerini, aksi takdirde Kûfelilerin haklarındaki şahadetlerine göre kanlarının helal olacağından dolayı öldürüleceklerini bildirmişlerdir.⁹² Bu isteğe yanaşmamaları üzerine Hucr b. Adiy, Şerîk b. Şeddâd el-Hadremî, Sayfi b. Fuseyl eş-Şeybanî, Kabisâ b. Dubî'a el-Absî, Muhriz b. Şihâb el-Minkarî, Kidâm b. Hayyân el-Anzî orada öldürülmüşlerdir.⁹³ Abdurrahman İbn Hayyân el-Anzî ise, Şemîr el-Has'amî ile birlikte Muaviye ile görüşmek üzere kendisinden randevu talep etmiştir.⁹⁴ Muaviye bunlara randevu vermiş, Şemîr b. Abdullah el-Has'amî, eski fikirlerinden rucu ettiğini bildirince Kûfe'ye geri dönmek koşuluyla salıverilmiştir.⁹⁵ Abdurrahman İbn Hayyân ise eski fikirlerinden vazgeçmediği gibi Muaviye'yi, kabilesi olan Rebîa'dan hiç kimsenin Şam'da yaşamadığı için kendisini öldürülmeye cesaret ettiği şeklinde suçlayarak Allah'tan korkmaya çağırması üzerine, Ziyâd'a geri gönderilerek en çetin şekilde cezalandırılması istenmiştir. Ziyâd da onu diri diri toprağa gömerek öldürmüştür.⁹⁶ Böylece Abdurrahman ile birlikte öldürülenlerin sayısı yediye yükselmiştir.⁹⁷

Rivayetlere göre Hucr, öldürülmeden önce cellâtlara iki rekat namaz kılma-

90 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 257; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 154; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 486; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, ss. 336-7.

91 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 257; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 154; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 337.

92 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 257; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 155; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 487; Himyerî, s. 536; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 337.

93 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 262; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 155; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 488. İbn Hazm, öldürülenler arasında Umeyr b. Yezîd b. Amr b. Şurâhil'in de olduğunu belirtmektedir. Bk. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endelusî, (ö.456/1064), *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, tahk.: Komisyon, Beyrut 1983, s. 427.

94 İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 156; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 488; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 338.

95 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 258; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 338. Şemir b. Abdullah bunun üzerin Musul'a yerleşti. Bk. İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 156.

96 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, ss. 258,259; İsfahanî, *el-Eğânî*, c. XVII, s. 157; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 488; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 338.

97 Mesudî ise on dördünün de öldürüldüğünü söylemektedir. Bk. Mesudî, *Murûc*, III, 12. Hâlife b. Hayat ise sadece dördünün adını zikretmektedir. Bk. Hâlife b. Hayât, Ebu Amr, (ö.240/854), *Tarihu Hâlife b. Hayyat*, tahk.: Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1993, s. 160.

sına müsaade edilmesini istemiştir. Görevliler de izin verince Hucr iki rekat namazı aceleyle kılmış, “*vallahi ölümden korktu dememiş olsaydınız bunu uzatırdım*” demiştir.⁹⁸

Netice olarak; Hucr b. Adiy hadisesi Muaviye ve valilerinin Hz. Ali’ye minberde lânet okuma/okutma politikaları sonucu doğmuştur. Kûfe’de Hucr ile birlikte bir avuç gözü pek insan, Emevî iktidarı tarafından başlatılmış olan bu na hoş uygulamaya karşı çıkmış, bu uygulamanın kaldırılması yönünde mücadele etmiştir. Ancak Emevî iktidarı Hucr ve arkadaşlarının bu tavrını, başlayacak olan geniş kapsamlı bir isyanın ayak sesleri olarak mütalaa etmişlerdir. Nitekim vali, Ziyad’ın bu bir avuç gözü pek insanı tutuklatıp Şam’a göndermesinden sonra Muaviye’ye yazdığı mektupta “*şayet Kûfe’ye ihtiyacın varsa Hucr ve arkadaşlarını geri gönderme*” demesi bunu göstermektedir.

Hucr hareketinin başlamasından bitişine kadar gelişen olaylar zinciri ciddi bir şekilde incelendiğinde görüleceği gibi mezhepsel bir duruştan ya da, bazı ilim adamlarının iddia ettiği, ekonomik bazı beklentilerden çok uzak olduğu görülecektir. Dahası bu hareket, asla önceden planlanmamış, tamamen doğal olarak gelişmiş olup organize bir hareket olmaktan da çok uzaktır. Hareketin lideri olarak gösterilen Hucr, haksızlığa karşı mücadele etmeye çalışmak dışında bir başka amaca sahip değildir. Tamamen bir sivil muhalefet olan bu hareket, Emevîler tarafından acımasızca yok edilmiştir.

Hucr b. Adî'nin Türbesi (Şam)

Bu resim [http:// archive. mumineen. org/ essays/ ziyaret.html](http://archive.mumineen.org/essays/ziyarat.html) adresindeki web

98 Bk. Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, s. 257; Mesudî, *Murûc*, c. III, s. 12; İsfahanî, *el-Eğâni*, c. XVII, s. 155; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 487; Himyerî, s. 536; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 337.

sitesinden alınmıştır. Burası günümüz de dahi Sünni ve Şiiiler tarafından ziyaret-gah olarak kullanılmaktadır.

Hucr b. Adiy ve arkadaşlarının idam edilmeleri, Emevîlerin beklentilerinin aksine onların lehine değil, aleyhine bir sonuç vermiştir. Nitekim bu insanlara yapılanlar sadece Kûfe'de değil, İslâm âleminin hemen hemen her yerinde yankı bulmuştur. Rivayetlere göre haber, Medine'ye Hz. Aişe'ye ulaştığında, Hucr'un öldürülmesine çok üzülmüş, onun iyi bir müslüman olduğunu ifade etmiş, Emevî iktidarını eleştirmiştir.⁹⁹ Yine Emevî döneminin en yetkin bilginlerinden Hasan Basrî ise "Muaviye'nin Ziyâd'ı nesebine katması, Yezid'i vâliht edinmesi, Hilâfeti silah zoru ile ele geçirmesi ve Hucr ile arkadaşlarını öldürmesi dolayısıyla helak olacağı" söyleyerek, o günkü müslümanların bu hadiseye bakışını ortaya koymaktadır.¹⁰⁰ Ayrıca bu hareket Emevî karşıtı, bir başka ifade ile muhalefeti beslemiştir. Nitekim Hz. Hüseyin, Muaviye'ye bir mektup göndererek Ziyâd'ın Irak'ta yaptıkları ile Hucr'u öldürmesini ağır bir dil ile eleştirmiştir.¹⁰¹ Hz. Hüseyin tarafından Emevîlere yönelik başlatılan muhalefet hareketinde bu hadisenin de etkilerinin bulunduğu kuşkusuzdur.

Kûfe'deki yankılarına gelince; bunu en güzel ifade eden İbn Esîr'in "Bu haber Kûfe'de Hz. Ali'nin şahadeti kadar etki yapmıştır"¹⁰² cümlesidir. Emevî iktidarına yönelik oluşan ciddi muhalefetin tetikleyicisi gibi gözüken bu hadiseden sonra Kûfeliler, Emevîlerin yanındaymış gibi görünmelerine rağmen her fırsatta onlara başkaldırmışlardır. Hz. Hüseyin hareketi başta olmak üzere, Tevvâbûn, Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sekâfî, Muhammed b. El-Eş'as el-Kindî hareketi bu başkaldırı hadiselerinden sadece bir kaçıdır.

Özet

Muaviye b. Ebî Süfyan hilafet makamına geçtikten sonra İslam âleminin muhtelif kentlerinde bulunan minberlerden Hz. Ali'ye lanet okutmaya başladı. Cuma günü cuma namazlarından sonra okunmakta olan bu lanetler halkta bir infiale neden oldu. Kufede buna ilk karşı koyan da Hz. peygamberin arkadaşlarında Hucr b. Adiy oldu. Hucr bu tepkisini dışı vurduktan sonra yakalanan bir kaç arkadaşı ile birlikte öldürüldü. Hucr hareketi olarak tarihte yerini almış olan hareketinin başlamasından bitişine kadar gelişen olaylar zinciri ciddi bir şekilde incelendiğinde görüleceği gibi mezhepsel bir duruştan ya da, bazı ilim adamlarının iddia ettiği, ekonomik bazı beklentilerden çok uzak olduğu görülecektir. Dahası bu hareket, asla önceden planlanmamıştır, tamamen doğal olarak gelişmiş olup organize bir hareket olmaktan da çok uzaktır. Hareketin lideri olarak gösterilen Hucr, haksızlığa karşı mücadele etmeye çalışmak dışında da bir başka amaca sahip değildir. Tamamen bir sivil muhalefet olan bu hareket, Emevîler tarafından acımasızca yok edilmiştir. Hucr b. Adiy ve arkadaşla-

99 Belâzurî, *Ensâb*, c. IV/I, ss. 262-63; İsfahanî, *el-Eğâni*, c. XVII, s. 158; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 490.

100 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 490; Nuveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, c. XX, s. 340.

101 Belâzurî, c. II, s. 103.

102 Dineverî, s. 224; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 490.

rının idam edilmeleri, Emevîlerin beklentilerinin aksine onların lehine değil, aleyhine bir sonuç vermiştir. Nitekim bu insanlara yapılanlar sadece Kûfe'de değil, İslam âleminin hemen hemen her yerinde yankı bulmuştur.

Anahtar kelimeler: Muaviye, Hucr, Ali taraftarlığı.

Bibliyografya

- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, (ö.279/892, *Ensâb*, tahk.: İhsan Abbas, Beyrut 1979.
- Buharî, Ebû Abdullah İsmail b. İbrahim el-Cu'fi, (ö.256/869), *Târihu'l-Kebîr*, I-IX, Beyrut, ts.,
- Dinevirî, Ebû Hanife Ahmed b. Davud (ö.282/895), *Ahbâru't-Tivâl*, tahk.: Abdülmünim Âmir-Cemalettin eş-Şeyyâl, Kahire 1960.
- Ebu Cafer Muhammed b Cerir,(ö.310/922), *Tarihu'l-Ümem ve'l Mulûk*, I-XIII, Beyrut 1987.
- Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endelusî, (ö.456/1064), *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, tahk.: Komisyon, Beyrut 1983.
- el-Askerî, Ebû Hilâl b. el-Hasan b. Abdullah b. Sehl (ö.395/1005), *Kitâbu'l-Evâil*, Beyrut 1987.
- eş-Şabuştî, *ed-Deyyârât*, tahk.: Korkis Avvâd, Beyrut 1986.
- eş-Şiblî, Muhammed b. Abdullah ed-Dimeşkî, (ö.796/1393) *Mehâsinu'l-Vesâil fi Ma'rifeti'l-Evâil*, tahk.: Muhammed Altuncu, Beyrut 1992.
- H.Lammens, "Hucr b. 'Adî al-Kindî", *The Encyclopaedia of Islam*, (new edition) Leiden 1971.
- Hasan Onat, *Emevîler Devri Şii hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara 1993.
- Himyerî, Muhammed b. Abdülmün'im (ö.749/1348), *Kitâbu'r-Ravdu'l-Mi'târ fi Haberi'l-Aktâr*, tahk.: İhsân Abbâs, Beyrut 1980.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (ö.276/889), *el-Meârif*, çev.: Hasan Ege, İstanbul, ts.
- İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, (ö.597/1200), *el-Muntazam fi Tevârihi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, I-XII, tahk.: Süheyl Zekkâr, Beyrut 1995.
- İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö.630/1232), *el Kâmil fi't-Târih*, çev.: Ahmet Ağırakça, I-XII, İstanbul 1991.
- İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara 2001.
- İsfahanî, Ebû'l-Ferec, (ö.356/966), *el-Eğânî*, I-XXIV, tahk.: Abdullah Ali Muhanna, Beyrut 1995.
- İsfahanî, Ebû'l-Ferec, (ö.356/966), *Mekâtîlu't-Talibiyîn*, tahk.: Ahmed Sakar, Beyrut 1987.
- Keşî, *Ricâl*, I-II, tahk.: Es-Seyyid Mehdî er-Reaî, Kum 1404.
- M. Mahfuz Söylemez, "Hz. Hasan'ın Hilâfeti Muaviye'ye Devrinin Arka Planı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2001.
- M. Mahfuz Söylemez, *Bedevidikten Hadariliğe Kûfe*, Ankara 2001.
- Mesudî, Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hasan b. Ali (ö.346/957), *Murucu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, Kum, 1984.
- Nebi Bozkurt, "Hucr b. Adiy", *DİA*, İstanbul 1998, c. XVIII, ss. 277-278.
- Nuveyrî, Şihabuddin Ahmet b. Abrulvahhab, (ö.733/1332), *Nihâyetu'l-Ereb Fi Funûni'l-Edep*, tahk.: Muhammed Ref at Fethullah, (20. Cüz.), Mısır, 1975.
- Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve Vefâyatu'l-Meşâhir ve'l-A'lam: Ahdu Muaviye b. Ebî Süfyan 40-61-tahk.:Ömer Abdusselam Tedmurî*, Beyrut 1993.
- Yakubî, Ahmed b. Ebî Ya'kub b. Vâzih, (ö.294/897), *Tarihu Yakubî*, I-II, Beyrut 1992.
- Hâlîfe b. Hayât, Ebu Amr, (ö.240/854), *Tarihu Hâlîfe b. Hayyat*, tahk.: Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1993.